

Микола Сухомозський,
випускник журфаку 1976 р. КДУ ім. Т. Г. Шевченка,
лауреат ІХ Всеукраїнського рейтингу «Книга року'2007» (Київ)

РЯТІВНИЙ ШТРАФБАТ (невідомі сторінки з життя українського велета Анатолія Погрібного)

1971 р., 1 вересня. Тримаючи в руках студентський квиток, гордо переступаю поріг жовтого корпусу Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Мрія здійснилася!

Я уже робив дві спроби вступити до найкращого вишу України. Першого разу підвела шкільна характеристика, в якій після того, як я отримав назад документи зі стандартною відмовою «з причин конкурсу», червоним були жирно підкреслені фрази «Цурався суспільно корисної роботи», «Занадто самовпевнений» тощо. Удруге – не вистачило балів. І лише після дворічної служби в армії став спудеєм.

Півроком раніше старшим викладачем кафедри історії літератури факультету журналістики призначили Анатолія Григоровича Погрібного (пізніше з'ясується ще один випадковий збіг – обидва ми народилися в той самий день і місяць, щоправда, з різницею у 8 років).

Отже, попереду – безхмарна пора оволодіння знаннями! На превеликий жаль, не все так сталося, як спочатку гадалося.

Зізнаюся відверто: до дисидентського руху ніколи не належав. Ба, навіть щиро вірив у те, що розповідали вчителі на уроках. Проте з юних літ (та й донині!) не міг тримати губи стуленими, коли бачив, як кругле несуть, а квадратне – котять, і незмінно намагався пояснити, що навпаки – ефективніше. А ще – заповзято обстоював ідеали рівності, братерства, чесності, добра, справедливості. Парадокс, але саме за юнацьке устремління повсюдно втілювати в життя «принципи будівничого комунізму» в армії мене ...виключили з комсомолу. До речі, саме цей «гріх» став першим камінцем у вершу, яка, наповнившись, потягла на дно «рибалку». Ось короткий, за браком місця, перелік тих «камінців»:

2. «Розбірки» з КДБ, причина яких – вояж до рідного міста вкупі з двома неграми (у ті часи іноземцям далі ніж за 50 км від місця офіційного перебування виїжджати заборонялося; їх звинувачува-

© Сухомозський М., 2014

ли у шпигунстві, а в Пириятині дислокувався полк Чапаєвської танкової дивізії, отож, і я став «підпомагачем»).

3. Невідвідини заняття і «незалік» з фізкультури. Профанація здорового способу життя: виш переймався не здоров'ям студентів, а ... їхньою слухняністю. Ти міг бути глевким бовтюком, але якщо в журналі є «галочки» – гарна оцінка гарантована. А я, хто без всяких тренувань здатен був викладача на вербу, аби пошукав там груш, закинути, – «двієчник» з усіма наслідками, включаючи позбавлення стипендії.

4. Конфлікт з любителем «заганяти їжачка під череп» професором Василем Єліозаровичем Прожогіним, який, маючи статус куратора нашої групи, закликав кожного перечитати всього Бальзака, переповідаючи одне одному чергову книжку. Мій контраргумент: «Якщо геть облишити навчання і щотижня долати по фоліанту, 90 томів «Людської комедії» заберуть без малого два роки; до того ж, не всі твори Бальзака мені подобаються», а також заява Анатолія Шилошія: «А я збираюся читати Шопенгауера», трактувалися як відвертий бунт і мали відповідну адміністративну реакцію.

5. Передноворічна анкета обласної комсомольської газети «Молода гвардія», яку ми – крім автора цих рядків, уже згадуваний Анатолій Шилошій та Антон Щегельський – заповнили одну на трьох в саркастично-гротесковому стилі. Здавати її наміру не мали, а пустили рядами, аби однокурсники посміялися з «письменницьких» вправ. Серед останніх знайшлася паскуда, яка догідливо доправила цю «творчість» до деканату (офіційна версія, буцімто зіжмаканий папірець зі сльозами на очах принесла вранці прибиральниця, не витримує ніякої критики, бо, хоча ми навчалися майже до 20.00, секретарів парторганізації курсу, партгрупоргів, комсоргів, а також старост курсу і груп наступного дня викликали уже на 9.00).

Аби позбавити «партійний факультет» відверто «нестандартних», використали апробований хід конем: ставили двійки на кожному екзамені, готуючи до виключення за неуспішність (цим шляхом ще на першому курсі прогнали Валерія Лазаренка і Віктора Цимбала, котрі «не у той день» поклали квіти до підніжжя пам'ятника Кобзареві). Вовчий квиток плюс обов'язкова тоді при влаштуванні на роботу характеристика – а якою вона була б, не складно уявити! – фактично ставили хрест на майбутньому.

– ...Що носом підлогою ковзаєш?! – зупинив мене посеред коридору Анатолій Григорович Погрібний (він був уже не просто доцентом, а й секретарем парторганізації факультету), невимовно цим здивувавши – у нашій групі він заняття не вів, тож, крім традицій-

ного «Добридень», ніяких стосунків ми не мали. – І не дмися, мов шкураток на вогні...

– Та..., – вихнув я непевно правицею.

– Нумо, завітаємо на кафедру! – здивував удруге поспіль.

Зайшли – та була поруч. І почали розмовляти. Точніше, левову частку часу (рандеву затягнулося хвилин на сорок!) говорив я. Переповів усе, що виклав вище. І настійливо, пам'ятаю, допитувався: чому так не тямовито в університеті організована безліч речей? Що за смертний гріх – читати того автора, який подобається? Чому в юнаків попередньо не цікавляться, хочуть вони відвідувати військову кафедру чи ні? Чому програма там однаковісінька як для тих, хто уже відслужив і навіть має військове звання, так і для вчорашніх школярів? За яким правом із навчального закладу відраховують за букет квітів, «не у той день» покладених до пам'ятника національному генію, чи «не так» заповнену анкету? І чому роблять це не відкрито, а шляхом інтриг, виставляючи небораків бовдурами?

– Усе зрозумів, – підвів ризику Анатолій Григорович (звичайно, він був у курсі гучної «справи», хіба що не знав якихось, не обов'язково красномовних, деталей). – А тепер кажи, який варіант розвитку подій у цій ситуації вважаєш найприйнятнішим?

– Хіба у мене залишаються варіанти?

– Треба спробувати!

– Здобути освіту... Бодай заочно, – озвучив потаємну думку останніх тижнів.

– А що?! Іноді поміняти чоботи на личаки – вигідно, а в голому степу і хрущ – м'ясо, – підвівся Погрібний. – Зачекай! Повернуся хвилин за п'ять.

Я нічого не розумів.

Не за п'ять хвилин, а майже за півгодини повернувся. Мовчки пройшов до столу, узяв ручку і папір. Подав:

– Щойно з Дмитром Михайловичем (деканом Прилюком. – М. С.) мав вельми непросту розмову. Пиши заяву про переведення на заочне відділення!

Не знаю, коли радість моя була шаленішою: у день, коли отримав студентський квиток, чи коли писав цю заяву. І все міркував: навіщо доцентів Погрібному ставати на захист «неблагонадійного», втручатися у справу, яка наробила стільки галасу й перебуває «на контролі»? Особливо, якщо врахувати, наскільки сильно це могло зашкодити його власному науково-педагогічному майбуттю. Особливо якщо взяти до уваги вже заплановані «ідеологічні зачистки» у Київському та Львівському університетах; арешти патріотів,

серед яких В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, Василь Стус, Євген Сверстюк, Іван Дзюба, Іван Світличний; ба, навіть заборону відзначити ювілей музею Івана Котляревського в моїй рідній Полтаві...

Майже чверть століття потому матиму тривалу розмову з однокурсником Віталієм Довгичем, який 1981 р. став викладачем рідного факультету, унаслідок чого був ґрунтовно обізнаний не лише з фасадними, а й залаштунковими таємницями альма-матер. Не обминули, звісно, й «епопей-1974». Віталій Андрійович підняв завісу над згаданим вище рандеву Анатолія Погрібного з Дмитром Прилюком. Дискусія – цілком передбачувано – точилася навколо тези останнього про те, що ні про яке переведення мене на заочну форму навчання мови йти не може. Бронейний «набій»-аргумент звучав приблизно так: «Що ти вчиш старого kota гопки? Мені нещодавно Михайло Улянович (ректор Білий. – М. С.) дав ще тих почубеньків, а наостанок прямо звинуватив: «Ви перетворили заочне відділення на штрафний батальйон, що неприпустимо».

Інших тонкощів дискусії Віталій Довгич не знав, проте факт залишається фактом: автор цих рядків завдяки зусиллям доцента Погрібного чи не останнім таки потрапив до журналістського «штрафного батальйону».

... Добігав кінця термін навчання. Треба було братися за дипломну роботу. Тему порадив викладач історії української журналістики Василь Васильович Яременко:

– Досліди газету «Хлібороб»: вона під час Першої російської революції виходила в Лубнах!

Чом би й ні?! Направляю відповідний запит. І отримую «багато-значну» відповідь: «Полтавський облдержархів повідомляє, що в брошурі П. Х. Білого «Лубни. Історико-краєзнавчий нарис» (Харків: «Прапор», 1971. – С. 26) є відомості про газету «Хлібороб», яка видавалася наприкінці 1905 р. українською мовою, раз на тиждень. Редактором її був один з керівників Лубенської організації Української соціал-демократичної робітничої партії (дрібнобуржуазна націоналістична партія) ліберальний поміщик Микола Шемет. Вишло кілька примірників газети.

На нашу думку, для дипломної роботи вам не варто брати газету «Хлібороб» в той час, коли ви хороше дослідження можете зробити по обласній чи навіть районній газеті, узявши будь-який період за післявоєнні роки. Наприклад, висвітлити одне з питань: відродження народного господарства в післявоєнний період; розвиток сільського господарства; інтернаціональні зв'язки; історія рідного краю на сторінках газети чи інше».

Відповідь підписали: за директора Н. Пайдема хтось, чиє прізвище починається на «Мель...», і начальник відділу використання і публікації документів В. Жук (оригінал зберігся. – М. С.).

По суті, це була не лише злегка завуальована заборона торкати вищезазначеної теми, а й натяк на «дрібнобуржуазний націоналізм» нехай і заочника, але все ж «партійного» факультету!

Як бути? Час спливав, а в мене навіть тема не затверджена. І знову – дивний (чи пророчий?) збіг обставин. Іду тим же коридором жовтого корпусу. Глип – назустріч поспішає Анатолій Погрібний. Щиро вітаємося. Анатолій Григорович цікавиться, як справи? Розповідаю, демонструючи «вбивчу» відповідь з облдержархіву.

– А чому б тобі не взятися за дипломну з літератури?

Торопію:

– Та якось... ніколи... не спадало...

І знову, як і два роки тому:

– Зазирнемо на кафедру!

Через півгодини я залишив кабінет, маючи тему дипломної «Образ людини праці в сучасній українській прозі» і втішні напутні слова... її керівника.

Коли прибув на захист, Анатолій Григорович простяг стандартного аркуша:

– Правилами подібне не передбачене. Але я їх порушив і написав на твою дипломну, за яку глибоко вдячний, відгук. Він не відіграє ніякої ролі на захисті: для цього існують офіційні рецензенти. Проте не написати не міг...

Вийшовши, здивовано прочитав: «Вважаю, що дипломна робота т. Сухомозського може бути оцінена дуже високо. Головне її достоїнство – ВЛАСНА (виділено А. Погрібним. – М. С.) думка автора – свіжа, нешаблонна, досить глибока. Це те, чого ми шукаємо в усіх дипломних роботах, але знаходимо не завжди.

Приваблює і те, що робота задумана, та й виконана, значною мірою – капітально. Автор прагне, скажімо, бачити перед собою весь літературний процес, й орієнтується він у ньому непогано. Приємне враження справляє те, що для аналізу дипломник відібрав значну кількість художніх творів.

Отже, це дослідження – цілком самостійне, ґрунтовно виконане. Автор виявляє тут досить високий рівень науково-теоретичної і фахової підготовки» (оригінал зберігся. – М.С.).

Отакий козацький «вистороп»! І задля кого?! Задля заблукалого у трьох (свобода, рівність, братерство) соснах «штрафбатівця»...

Анатолій Григорович не помилився: на його «душевне поривання» ніякої уваги не звернули. Та й хто б це зробив? Професор Василь Прожогін, який очолював Державну комісію? Чи офіційний рецензент, директор Інституту літератури АН УРСР академік Микола Шамота, котрий навіть не спромігся з'явитися на захист, обмежившись надісланим задалегідь письмовим висновком?! Однак на «добре» роботу все ж оцінили.

Для мене ж стократ дорожчими були щирі слова Анатолія Погрібного!

Отримавши стражденного диплома, дійшов висновку: з таким «послужним списком» і такою «славою» талану в рідних краях шукати годі. Уважно вивчивши рубрику «Вакансії» союзного професійного видання «Журналіст», звернувся з проханням прихистити відразу до чотирьох ЗМІ. Це обласні газети м. Куляба Таджикистану, м. Пржевальська Киргизії, м. Красноводська Туркменії та міська газета «Вогні Арктики» на льодяному мисі Шмідта. І, о диво, – звідусіль надійшли запрошення!

Тож 1976 р., міцно потиснувши руку Анатолію Григоровичу, рушив у далекий путь, навіть не уявляючи, яким звивистим він виявиться: упродовж двох десятиліть гарував у Туркменії, Узбекистані, на Уралі, Крайній Півночі.

До 1978-го ми з керівником моєї дипломної листувалися. А потім якось непомітно – не пригадаю навіть, з чієї ініціативи (втім, її, мабуть, не було взагалі) – припинили. Зберегти епістолярну спадщину, на жаль, не вдалося. Лише залишилася у нотатнику адреса його тодішньої квартири на вулиці Шолом Алейхема, 19 (чому б їй не стати музеєм?)

...2007 р. Анатолія Григоровича не стало. А я все шукаю відповідь і не знаходжу. Запитання моє просте: «Чому він, ризикуючи власною кар'єрою, взяв участь у щербатій долі пересічного студента?»

Шукаю і не знаходжу.

І, на жаль, уже не знайду...